

BIBLICUM ŚLĄSKIE

II EDYCJA

Wykład 9 – Ewangelia wg św. Mateusza

Czas, miejsce powstania księgi, autor i adresaci

W dziele Marka, najstarszym wśród Ewangelii, wszystkie zagadnienia wstępne są trudne do jednoznacznego zidentyfikowania, w związku z czym wywołują sporo kontrowersji między uczonymi. Każda bowiem z hipotez zawiera w sobie większe lub mniejsze prawdopodobieństwo.

Czas

Najstarsze świadectwa pierwotnego Kościoła nie podają dokładnych wskazówek dotyczących czasu powstania drugiej Ewangelii. Z pism Papiasza, zachowanych przez Euzebiusza z Cezarei, można jedynie wywnioskować, że Ewangelia Marka powstała jeszcze za życia św. Piotra lub zaraz po jego śmierci. Późniejsi pisarze potwierdzają tę kwestię: Klemens Aleksandryjski uważał bowiem, że Marek spisał nauki Piotra za jego życia, natomiast Ireneusz optował za tezą *post mortem*. Na tej podstawie należałoby więc przyjąć, że Ewangelia powstała w latach sześćdziesiątych I w. po Chr.¹.

Niezmiernie interesująca jest próba ustalenia datacji Ewangelii Markowej na podstawie odkryć z Qumran. J. O'Callaghan rozszyfrował papirus 7Q5 jako fragment Mk 6,52-53. Pochodzenie tego papirusu ustalono na ok. 50 r. po Chr. Gdyby więc przyjąć tę datę, należałoby wówczas zmienić dotychczasową chronologię nowotestamentalnych pism. Egzegeci zasadniczo traktują więc tę tezę z dużym dystansem², choć wydaje się ona być jedną z najbardziej prawdopodobnych.

Istnieje także inna interesująca hipoteza. Jej autorem był J. A. T. Robinsona, a dotyczyła ona wczesnego powstania Ewangelii synoptycznych. Datuje on wszystkie trzy Ewangelie przed 65 r. Jednym z argumentów jest dla niego brak wyraźnych wzmianek o zburzeniu Jerozolimy w 70 r., natomiast pewne aluzje na ten temat były, jego zdaniem,

¹ Ponieważ często poddaje się w wątpliwość zależność Ewangelii Marka od katechezy Piotra, uczeni kwestionują historyczną wartość świadectw wyżej wymienionych autorów, przyznając im natomiast wartość apologetyczną; J. CZERSKI, *Księgi narracyjne Nowego Testamentu. Wprowadzenie historyczno-literackie i teologiczne* (OBT 59), Opole 2003, 147.

² *Tamże*, 147; H. LANGKAMMER, *Ewangelia według św. Marka. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Poznań 2007, 36; por. także: S. GRASSO, *Vangelo di Marco. Nuova versione, introduzione e commento* (I libri biblici. Nuovo Testamento 2), Milano 2003, 18-19.

proroctwami dotyczącymi tego faktu, mającego zdarzyć się w przyszłości. Według niego cały Nowy Testament powstał przed 70 r.³. Do podobnych wniosków, choć przy pomocy innych argumentów, doszedł J. Carmignac. Uznał, że greckie teksty Ewangelii są przekładami z języka semickiego – hebrajskiego lub aramejskiego. Te oryginały semickie są zatem dość wczesne, w przypadku Marka byłby to przedział 42-45 r., natomiast tekst grecki powstałby nie później, niż ok. 63 r.⁴. Hipoteza Carmignac'a nie spotkała się jednak ze zbyt przychylnym przyjęciem.

Trzeba jeszcze zwrócić uwagę, że w ustalaniu datacji poszczególnych Ewangelii, wśród kryteriów wewnętrznych, dużą rolę odgrywa fakt zburzenia Jerozolimy przez Rzymian w 70 r. po Chr. Biorąc jednak pod uwagę treść dzieła Markowego, próżno doszukiwać się wzmianek lub aluzji do wydarzeń historycznych, zwłaszcza do zburzenia Jerozolimy. Owszem, w Mk 13,2.14 znajdujemy wzmiankę, która z pewnością jest zapowiedzią tego wydarzenia; Jezus prorokuje bowiem, że świątynię czeka zagłada; można by więc w tym momencie skłonić się ku tezie Robinsona, która zresztą na przełomie lat 70. i 80. XX w. spotkała się z dość szerokim poparciem. Na tej podstawie zwykle wnioskuje się, że druga Ewangelia powstała krótko przed 70 r. po Chr.⁵, a przecież – gdyby powstała w latach 50, czy nawet 40, to również byłoby to przed zburzeniem Jerozolimy. Na tę chwilę większość uczonych przyjmuje przybliżoną datę ok. 70 r. po Chr., ale niewykluczone, że niebawem rzeczywiście badania dowiodą, iż datację należy przesunąć na lata wcześniejsze.

Miejsce

W przypadku miejsca powstania drugiej Ewangelii sam tekst daje tylko hipotetyczne wskazania. Z całkowitą niemal pewnością można wykluczyć Palestynę, gdyż z treści wynika, że zarówno autor, jak i adresaci nie są zbyt dobrze zorientowani co do jej realiów. Mamy do czynienia m.in. z potrzebą objaśniania przepisów rytualnych (np. Mk 7,4-3), czy też z tłumaczeniem słów i zwrotów hebrajskich i aramejskich (np. Mk 5,41)⁶.

Świadectwa starożytnego Kościoła, czyli m.in. pisma Papiasza, Ireneusza, Klemensa Aleksandryjskiego i Euzebiusza, twierdzą zgodnie, iż Marek jest autorem Ewangelii napisanej

³ J. KUDASIEWICZ, *Ewangelie synoptyczne*, w: R. RUBINKIEWICZ (red.), *Wstęp do Nowego Testamentu*, Poznań 1996, 119-120.

⁴ J. CARMIGNAC, *Początki Ewangelii synoptycznych* (Biblioteka zwojów. Tło Nowego Testamentu 13), tłum. W. Rapak, Kraków-Mogilany 2009, 107; por. także: J. KUDASIEWICZ, *Ewangelie synoptyczne*, 120.

⁵ J. KOZYRA, *Geneza Ewangelii* (Studia i Materiały Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach 18), Katowice 2005, 105; J. CZERSKI, *Księgi narracyjne Nowego Testamentu*, 148; J. KUDASIEWICZ, *Ewangelie synoptyczne*, 120.

⁶ J. CZERSKI, *Księgi narracyjne Nowego Testamentu*, 149-150; por. także: H. LANGKAMMER, *Ewangelia według św. Marka*, 32; S. GRASSO, *Vangelo di Marco*, 16-17.

na prośbę gminy rzymskiej. Tym samym wskazują na Rzym jako miejsce powstania dzieła. Starożytni pisarze bazowali prawdopodobnie na 1P 5,13, gdzie autor przekazuje adresatom pozdrowienia od wspólnoty rzymskiej i od Marka – prawdopodobnie również obecnego w Rzymie⁷. Analizując treść, można zauważyć wiele latynizmów i zwrotów pochodzenia łacińskiego z różnych dziedzin (np. denar – 6,37, pretorium – 15,16, legion – 5,9, centurion – 15,39). Terminologia ta była jednak rozpowszechniona w całym *Imperium Romanum*, posługiwano się nią zatem nie tylko w samym Rzymie. Brak jest także aluzji do problemów wspólnoty rzymskiej, na które reagował św. Paweł w *Liście do Rzymian*. Pojawiają się za to imiona synów Szymona Cyrenejczyka: Aleksander i Rufus (15,21). Ponieważ Rufusa pozdrawia św. Paweł w Rz 16,13, niektórzy uczeni uznali, że chodzi o tę samą osobę i na tej podstawie przyjmują Rzym jako miejsce napisania drugiej Ewangelii⁸.

Nie wszyscy uczeni przyjmują argumenty za rzymskim pochodzeniem Ewangelii i próbują podawać argumenty poświadczające inne miejsca. Późniejsza tradycja łączyła Marka z Aleksandrią, gdzie miał on być pierwszym biskupem (jak twierdzą m.in. Euzebiusz i Hieronim), stąd też uważa się czasem, że mógł napisać swoje dzieło właśnie tam⁹. Pojawiły się też głosy wskazujące m.in. pogranicze palestyńsko-syryjskie. Z uwagi na rozpoczętą już wojnę z Rzymem, Izraelici i chrześcijanie uciekali na północ, w kierunku Syrii. Nasilały się też kontrowersje między środowiskiem judaistycznym a Kościołem. Pewną reperkusją tych sporów może być wzmianka o faryzeuszach i uczonych w Piśmie, którzy przybyli z Jerozolimy i toczyli spór z Jezusem (Mk 7,1; por. 3,22). Zresztą Ewangelia podaje przykłady ścierania się ze sobą dwóch różnych mentalności: starotestamentalnej i pogańskiej, np. kwestia czystych i nieczystych potraw (7,15-23), zachowywanie szabatu (2,23-28; 3,1-6) i wiele innych. Kolejnym argumentem mogą być sygnały dotyczące misji Kościoła wśród pogan (Mk 13,10; 14,9; 16,15). W tym czasie Antiochia Syryjska była centrum pierwszych misji, prowadzonych głównie przez św. Pawła¹⁰. Czasem pojawia się także wzmianka o powstaniu drugiej Ewangelii w Efezie. Zarówno jednak hipoteza dotycząca Efezu, jak i Aleksandrii, pojawiają się zasadniczo w czasach patrystycznych¹¹ i nie są już zbyt popularne współcześnie.

⁷ S. GRASSO, *Vangelo di Marco*, 16.

⁸ J. CZERSKI, *Księgi narracyjne Nowego Testamentu*, 150; J. KOZYRA, *Geneza Ewangelii*, 103-104; S. GRASSO, *Vangelo di Marco*, 16-17.

⁹ HOWARD V., PEABODY D. B., *Ewangelia według św. Marka*, w: W. R. FARMER (red.), *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego. Komentarz katolicki i ekumeniczny na XXI wiek*, tłum. H. Bednarek, Warszawa 2001², 1213.

¹⁰ J. KOZYRA, *Geneza Ewangelii*, 105; J. CZERSKI, *Księgi narracyjne Nowego Testamentu*, 150-151.

¹¹ S. GRASSO, *Vangelo di Marco*, 17.

Wszystkie powyższe argumenty nie potwierdzają jednoznacznie miejsca powstania Ewangelii wg św. Marka. Ale można na to popatrzeć z innej strony. Ta różnorodność sugerowanych miejsc pokazuje uniwersalny charakter tego dzieła, które tym samym może być czytane w każdym miejscu na ziemi¹². Wydaje się jednak, że Rzym jest najbardziej prawdopodobnym miejscem. Nie tylko dlatego, że przemawia za nim najstarsza tradycja, ale także ze względu na większą, niż w innych nowotestamentalnych pismach, liczbę latynizmów, zaakcentowanie ważnego dla rzymskiego Kościoła tematu Syna Bożego oraz niezwyklej roli rzymskiego żołnierza wyznającego, że Jezus był Synem Bożym (Mk 15,39)¹³.

Autor

Chociaż druga Ewangelia nie podaje imienia autora, jak to czasem zdarza się w księgach biblijnych, to jednak imię Marka pojawia się w tytułach odpisów z II w. po Chr. i pismach Ojców Kościoła. Najstarsza znana tradycja pochodzi z początku II w. po Chr. od Papiasza. Później potwierdza ją m.in. Klemens Aleksandryjski. Hieronim i Orygenes łączą tradycję autora Ewangelii z Markiem wspomnianym w 1P 5,13. Dzieje Apostolskie wspominają także postać Jana Marka (12,12.25; 15,37), z którym często utożsamia się autora Ewangelii¹⁴.

Na podstawie Dziejów Apostolskich można dokonać rekonstrukcji tej postaci. Jan Marek był synem Marii z Jerozolimy, w której domu gromadził się pierwotny Kościół jerozolimski (Mk 16,14; Dz 2,1; 12,12). Tradycja nie mówi jednak dość jasno, czy ewangelista Marek był naocznym świadkiem działalności Jezusa; wydaje się raczej, że nie, zresztą Euzebiusz, powołując się na Papiasza, twierdzi, iż Marek ani nie słuchał, ani nie chodził za Jezusem. Niektórzy jednak badacze próbują potwierdzać obecność ewangelisty przy Jezusie, przytaczając tekst Mk 14,51-52 i widząc w uciekającym młodzieńcu właśnie Marka. Punktem odniesienia dla tej tezy jest fragment Dz 12,12-17, gdzie mowa właśnie o domu matki Jana Marka. Tam miała odbyć się również Ostatnia Wieczerza. Syn gospodyni, słysząc nadchodzących ludzi, zamierzał ostrzec Jezusa i Jego uczniów przebywających w Ogrójcu i w pośpiechu okrył się tylko prześcieradłem. Jednak nie zdążył już nic zrobić i sam

¹² *Tamże*, 17.

¹³ J. CZERSKI, *Księgi narracyjne Nowego Testamentu*, 151.

¹⁴ *Tamże*, 142-143; K. STOCK, *Vangelo secondo Marco. Introduzione e commento* (Dabar – Logos – Parola. Lectio divina popolare), Padova 2005, 23-24; J. KOZYRA, *Geneza Ewangelii*, 103; S. GRASSO, *Vangelo di Marco*, 15.

musiał ratować się ucieczką, zostawiając swe prześcieradło w rękach strażników¹⁵. Był on też prawdopodobnie współpracownikiem Piotra podczas pobytu apostoła w Rzymie (por. 1P 5,13); tam miał spisać jego nauki, w związku z czym tekst Ewangelii już w starożytności posiadał duże znaczenie. Marek był także towarzyszem św. Pawła podczas jego pierwszej podróży misyjnej (Dz 13,5) na Cypr, a także krewnym Barnaby (Dz 11,30; 12,25). Jednak w Perge Marek odłączył się od nich, gdyż poróżnił się Pawłem (Dz 13,13). Nie zachowali jednak do siebie urazy, gdyż Marka spotykamy znów u boku Apostoła uwięzionego w Rzymie (Kol 4,10; Flm 24; 2Tm 4,11). Nie wszyscy uczeni są jednak zgodni co do tego, czy chodzi tu o tę samą osobę¹⁶. Należy tu zwrócić uwagę także na to, że Marek nie był pierwszoplanową postacią pierwotnego Kościoła. Fakt ten może w pewien sposób potwierdzać właśnie jego autorstwo. Jeśli bowiem jakieś dzieło zamierzano przypisać komuś fikcyjnie, to zazwyczaj wybierano osobę znaną i powszechnie poważaną, by zwiększyć jego rangę; w tym przypadku byłoby to z pewnością bezpośredni uczniowie Jezusa, np. Piotr. Uznanie postaci mniej znanej, jaką był Marek, za autora Ewangelii, musiało opierać się więc na danych obiektywnych, tym bardziej, że Ojcowie Kościoła – zarówno wschodni, jak i zachodni – są zgodni w tej kwestii¹⁷.

Uczeni wysuwają jednak niekiedy argumenty przeciw autorstwu Jana Marka, dotyczące m.in. wątpliwości co do jego relacji z Piotrem i zależności od katechezy Apostoła¹⁸. J. Carmignac uważa z kolei, że drugą Ewangelię napisał Piotr w jednym z języków semickich, natomiast Marek przetłumaczył ją na grekę i właśnie to tłumaczenie funkcjonuje dziś jako oryginał¹⁹. Ogólnie jednak rzecz biorąc i mając na uwadze ostatnią redakcję Ewangelii z rozszerzonym zakończeniem Mk 16,9-20, najczęściej przyjmuje się, że autorem drugiej Ewangelii jest judeochrześcijanin drugiej generacji, być może pochodzący z Judei, piszący po grecku, ale znający również hebrajski i aramejski²⁰, co nie wyklucza jednak

¹⁵ J. CHMIEL, *Trudności interpretacyjne Mk 14,51-52*, w: W. CHROSTOWSKI (red.), *Pieśniami dla mnie Twoje przykazania. Księga pamiątkowa dla Księdza Profesora Janusza Frankowskiego w 50. rocznicę święceń kapłańskich i 75. rocznicę urodzin*, Warszawa 2003, 90-91.

¹⁶ K. STOCK, *Vangelo secondo Marco*, 24; J. CZERSKI, *Księgi narracyjne Nowego Testamentu*, 144; S. GRASSO, *Vangelo di Marco*, 15; J. KOZYRA, *Geneza Ewangelii*, 103-104; H. LANGKAMMER, *Ewangelia według św. Marka*, 27-28.

¹⁷ J. KUDASIEWICZ, *Ewangelie synoptyczne*, 114.

¹⁸ Zob. np. S. GRASSO, *Vangelo di Marco*, 16. Odmiennego zdania jest J. Kozyra, który twierdzi, że w drugiej Ewangelii można dostrzec zależność od Piotra, na co wskazuje m.in. zbieżność schematu Ewangelii Marka z jego katechezą (Dz 1,21; 2,33-36; 10,38). Uważa, że również w treści Ewangelii widoczne są jej wpływy, przejawiające się np. w szczególnym zwróceniu uwagi na cuda Jezusa (Dz 2,22; 10,38). Zauważa jednak, że Marek nie opiera się wyłącznie na tradycji Piotrowej, opracował bowiem przede wszystkim tradycję należącą do przekazu Kościoła pierwotnego; *Geneza Ewangelii*, 104.

¹⁹ J. CARMIGNAC, *Początki Ewangelii synoptycznych*, 107.

²⁰ S. GRASSO, *Vangelo di Marco*, 16; J. CZERSKI, *Księgi narracyjne Nowego Testamentu*, 144-147; J. KOZYRA, *Geneza Ewangelii*, 105.

faktu, że może nim być wzmiankowany w księgach nowotestamentalnych Marek, czy Jan Marek.

Adresaci

Ewangelia wg św. Marka nie wskazuje wprost, do kogo jest skierowana. Informacje o adresatach są tylko pośrednie i zasadniczo pochodzą z treści. Ewangelista prawdopodobnie ma na uwadze konkretnych odbiorców, można bowiem zauważyć, jak odnosi się do ich sytuacji, do wiary, moralności i innych problemów; stara się odpowiadać na ich potrzeby²¹. Według Hieronima Marek był pierwszym biskupem Aleksandrii²²; gdyby tak było, wówczas najprawdopodobniej kierowałby swe dzieło właśnie do Kościoła w Aleksandrii.

Starożytna tradycja Kościoła przyjmuje jednak, iż Marek napisał Ewangelię dla gminy rzymskiej. Analiza treści zdaje się to potwierdzać, można bowiem zauważyć, że Marek kieruje swe dzieło do chrześcijan pochodzenia pogańskiego, związanych z Rzymem. Często akcentuje temat powołania pogan do zbawienia, wyjaśnia lub zmienia wyrażenia semickie, aby tekst był bardziej zrozumiały dla odbiorców. Nie ma jednak całkowitej pewności, że druga Ewangelia była kierowana do Kościoła rzymskiego, ale z dużą dozą prawdopodobieństwa, na podstawie wyżej wymienionych argumentów, można stwierdzić, że bezpośrednimi odbiorcami Marka byli chrześcijanie pochodzenia pogańskiego. Wydaje się jednak, że nie tylko. Nie jest wykluczone, że do grona adresatów Ewangelii należą także w jakiejś mierze judeochrześcijanie. Można bowiem w treści zaobserwować ścieranie się mentalności starotestamentalnej i pogańskiej (por. np. Mk 2,18-19 – sprawa postów; Mk 7,15-23 – sprawa potraw czystych i nieczystych)²³. Niemniej jednak głównymi adresatami pozostają chrześcijanie wywodzący się z pogaństwa.

²¹ J. CZERSKI, *Księgi narracyjne Nowego Testamentu*, 148.

²² S. GRASSO, *Vangelo di Marco*, 15.

²³ J. KOZYRA, *Geneza Ewangelii*, 104; J. CZERSKI, *Księgi narracyjne Nowego Testamentu*, 148-149.